

Αρχαιακή Εθνογραφία σε Αρχαία Τοπικής Ιστορίας με τη χρήση ψηφιακών μέσων: Η περίπτωση ενός μεικτού προγράμματος επιμόρφωσης για στελέχη πολιτισμού και εκπαίδευσης

Αλέξανδρος Γ. Καπανιάρης
Δρ Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης
akapania@he.duth.gr

Μανώλης Γ. Βαρβούνης
Καθηγητής Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης
mvarv@otenet.gr

➤ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία παρουσιάζει ένα μεικτό πρόγραμμα επιμόρφωσης (διά ζώσης και εξ αποστάσεως) για στελέχη πολιτισμού και εκπαίδευσης στο αντικείμενο της αρχαιακής εθνογραφίας με τη χρήση ψηφιακών μέσων, με θεματικές που αναφέρονται στην τοπική ιστορία και, γενικότερα, στις ανθρωπιστικές επιστήμες. Τα εργαλεία για τη νέα αυτή προσέγγιση «συνομιλίας» με ένα αρχείο ήταν η αρχαιακή εθνογραφία, το ανθρωποκεντρικό ντοκιμαντέρ και η ψηφιακή αφήγηση (digital storytelling). Για την ανάκτηση του ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού (παρουσιάσεις, κουίζ, εγχειρίδια αναφοράς, βιβλιογραφία) του προγράμματος, καθώς και για τα εργαλεία επικοινωνίας (ομάδες συζητήσεων), χρησιμοποιήθηκε η πλατφόρμα του ελεύθερου λογισμικού διαχείρισης ψηφιακών μαθημάτων (Course Management System) moodle. Τα εργαστήρια που πραγματοποιήθηκαν σ' αυτό το επιμορφωτικό πρόγραμμα βασίστηκαν σε συγκεκριμένα αντίγραφα αρχαιακών τεκμηρίων των Γενικών Αρχείων του Κράτους (Γ.Α.Κ. Μαγνησίας), τα οποία μελέτησαν οι ίδιοι/ες οι επιμορφούμενοι/ες, ώστε να έρθουν στο φως κάποιες ανθρωπίνες ιστορίες που σκιαγραφούνται μέσα (και πίσω) απ' αυτά τα τεκμήρια/ντοκουμέντα, που, πολύ συχνά, μοιάζουν «απρόσωπα». Τα τελικά παραδοτέα, προϊόν άσκησης του προγράμματος, ήταν ιστορίες που «ζωντάνεψαν» οι επιμορφούμενοι/ες, οικοδομώντας ένα σκαρίφημα σεναρίου ενός ιστορικού/ανθρωπολογικού ντοκιμαντέρ, μιας σύντομης αρχαιακής εθνογραφίας, καθώς και μιας ψηφιακής αφήγησης, βασισμένης στο υλικό των αρχαιακών τεκμηρίων από τα Γ.Α.Κ. Ένα πολύ βασικό εργαλείο και για τις δύο παραπάνω προσεγγίσεις ήταν η προσωπική μαρτυρία, η οποία και αναλυόταν ιδιαίτερα. Επιπρόσθετα, η εργασία βασίστηκε σε διάφορες υποψίες και ερωτήματα που αφορούν το κατά πόσο μπορούν τα ψηφιακά μέσα (ψηφιακή αφήγηση) να εμπλουτίσουν και να δημοσιοποιήσουν πληροφορίες, χρήσιμες στην οικοδόμηση μιας εθνογραφίας με βάση ένα αρχείο. Επίσης, κατά πόσο τα ψηφιακά μέσα

μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία συλλογής νέων δεδομένων από συγγενικά πρόσωπα και τους/τις ιδιοκτήτες/τριες των αρχείων (ψηφιακές αφηγήσεις, κλειστές ομάδες συνομιλιών, ιστολόγια κ.ά.). Τέλος, η καλλιέργεια μιας «άλλης» οπτικής πάνω στα τεκμήρια της ιστορίας, της παράδοσης και των βιωμάτων των ανθρώπων υπήρξε ένας βασικός στόχος του προγράμματος, σε συνδυασμό με τη γνώση νέων μεθοδολογικών εργαλείων, χρήσιμων για ερευνητικές, εκπαιδευτικές ή καλλιτεχνικές δραστηριότητες.

Λέξεις-κλειδιά: τοπική ιστορία, ψηφιακή αφήγηση, ντοκιμαντέρ, εξ αποστάσεως εκπαίδευση, ψηφιακά μέσα

➤ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ακαδημία Λαϊκού Πολιτισμού & Τοπικής Ιστορίας, Τμήμα του Πολιτιστικού Φορέα «Μαγνήτων Κιβωτός, για τη Διάσωση του Πολιτιστικού Αποθέματος» της Ιεράς Μητρόπολης Δημητριάδος & Αλμυρού, το Χειμερινό εξάμηνο του 2019-2020 υλοποίησε το πρόγραμμα «Αρχαιακή Εθνογραφία σε Αρχαία Τοπική Ιστορία με τη χρήση ψηφιακών μέσων», στο πλαίσιο κύκλου σπουδών ενός εξαμήνου (Χειμερινό 2019-2020) για στελέχη πολιτισμού και εκπαίδευσης. Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε με τη συνεργασία του Εργαστηρίου Λαογραφίας & Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Τμήματος Ιστορίας & Εθνολογίας της Σχολής Κλασικών & Ανθρωπιστικών Σπουδών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και των Γ.Α.Κ. – Αρχαία Ν. Μαγνησίας.

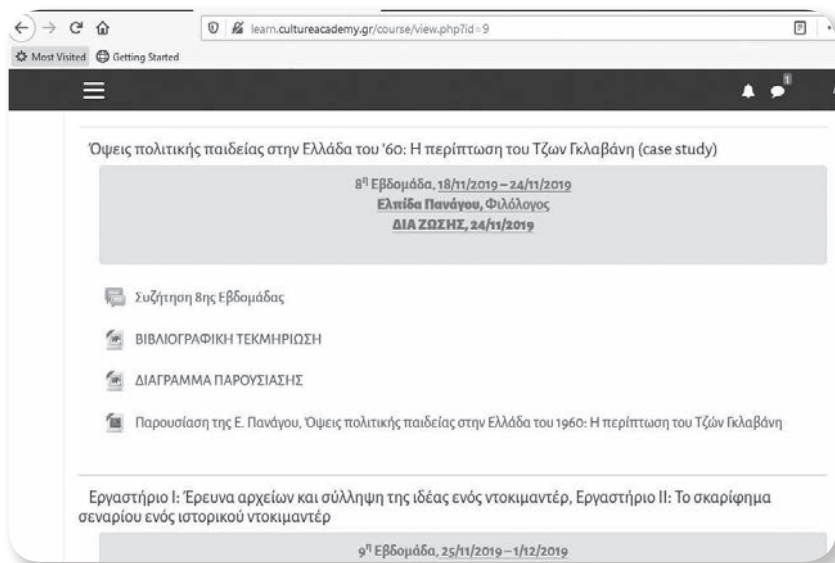

Εικόνα 1: Η ιστοσελίδα της Ακαδημίας Λαϊκού Πολιτισμού & Τοπικής Ιστορίας, <http://learn.cultureacademy.gr>, που υποστήριξε το εξ αποστάσεως τμήμα του προγράμματος.

Η ολοκλήρωση της μεικτής (διά ζώσης και εξ αποστάσεως) επιμόρφωσης είχε στόχο να προσφέρει στους/στις εκπαιδευόμενους/ες βασικές γνώσεις του αντικειμένου, μέσω ετήσιου προγράμματος που διαρθρωνόταν σε διδακτικά αντικείμενα τα οποία και οδηγούσαν στη χορήγηση σχετικού πιστοποιητικού παρακολούθησης και επιτυχούς ολοκλήρωσης.

Για το κάθε εβδομαδιαίο μάθημα υπήρχε Επιστημονικός/ή Υπεύθυνος/η, ο/η οποίος/α καθόριζε αναλυτικά τον τρόπο υλοποίησης του μαθήματος (διά ζώσης παραδόσεις και εργαστήρια, on line συνεδρίες εξ αποστάσεως, ασύγχρονη εκπαίδευση), καθώς και τον τρόπο αξιολόγησής του (εργασίες, τεστ, κουίζ).

Εικόνα 2: Η πλατφόρμα moodle που υποστήριξε το πρόγραμμα με 15νήμερες ενότητες μέσα από την ιστοσελίδα <http://learn.cultureacademy.gr>

➤ ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Σκοπός του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι να εστιάσουμε στο πώς από κάποια «απρόσωπα» αρχειακά τεκμήρια μπορούμε να περάσουμε στην ανακάλυψη ανθρώπινων ιστοριών και, στη συνέχεια, στον σχεδιασμό του σκαριφήματος ενός ή περισσότερων ντοκιμαντέρ, καθώς και μιας ψηφιακής αφήγησης, τα οποία θα ζωντανεύουν αυτές τις ιστορίες, στηριζόμενα, κυρίως, στην προφορική μαρτυρία.

Επιπρόσθετα, κατά τη διάρκεια του εκπαιδευτικού προγράμματος, έγινε προσπάθεια εισαγωγής στο ανθρωποκεντρικό ντοκιμαντέρ και στην ψηφιακή αφήγηση, που δίνουν τον λόγο στους αφανείς ήρωες της ζωής, στους απλούς ανθρώπους, ή φωτίζουν την αθέατη πλευρά των πιο προβεβλημένων.

Η ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου προγράμματος συνίσταται στο ότι βασίστηκε στα εργαστήρια που αναπτύχθηκαν με συγκεκριμένα αρχαιακά τεκμήρια των Γενικών Αρχείων του Κράτους (Γ.Α.Κ. Μαγνησίας), τα οποία και μελετήθηκαν από τους ίδιους/ές τους συμμετέχοντες/ουσες, ώστε να έρθουν στο φως κάποιες ανθρωπίνες ιστορίες που σκιαγραφούνται μέσα (και πίσω) από αυτά τα τεκμήρια/ντοκιμαντέρ, που, πολύ συχνά, μοιάζουν «απρόσωπα». Ακολούθως, αναλύθηκαν οι τρόποι για το «ζωντάνεμα» αυτών των ιστοριών και επιχειρήθηκε (ως άσκηση) να χτιστεί το σκαρίφημα σεναρίου ενός ή περισσότερων ιστορικών/ανθρωπολογικών ντοκιμαντέρ ή μιας ψηφιακής αφήγησης, που θα βασίζονται πάνω τους. Ένα πολύ βασικό εργαλείο προς αυτή την κατεύθυνση ήταν η προσωπική μαρτυρία, η οποία και αναλυόταν ιδιαίτερα.

➤ ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Ο βασικός στόχος αυτού του εργαστηρίου ήταν η καλλιέργεια ενός «άλλου βλέματος» πάνω στα τεκμήρια της ιστορίας και της παράδοσης, καθώς και στα βιώματα των ανθρώπων που είναι φορείς τους. Παράλληλα, οι συμμετέχοντες/ουσες γνώρισαν μεθοδολογικά εργαλεία χρήσιμα για τις δικές τους ερευνητικές, εκπαιδευτικές ή καλλιτεχνικές δραστηριότητες. Απώτερος στόχος ήταν να δημιουργηθούν ημιτελή ντοκιμαντέρ (σκαρίφηματα) και ψηφιακές αφηγήσεις με τις αντίστοιχες αρχαιακές εθνογραφίες, που να αξιοποιούν τα αρχαία και τον πλούτο των μουσείων και συλλογών, συνδυάζοντας την καλλιτεχνική αρτιότητα με την τεκμηρίωση και την επιστημονική εγκυρότητα.

➤ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Το πρόγραμμα ξεκίνησε το Χειμερινό εξάμηνο 2019-2020, στις αρχές Οκτωβρίου 2019, και ολοκληρώθηκε το Εαρινό Εξάμηνο, στα τέλη Ιουνίου 2020. Οι διδακτικές ενότητες που παρακολούθησαν οι σπουδαστές/τριες ήταν : 1) Εισαγωγή στην εθνογραφία - Βασικές αρχές αρχαιακής εθνογραφίας, 2) Η τεκμηρίωση της ιστορικής έρευνας σε αρχαία τοπική ιστορία, 3) Η βιομηχανική τοπική ιστορία της Μαγνησίας μέσα από τα αρχαία του Γ.Α.Κ. Μαγνησίας, 4) Εργαστήριο στα Γ.Α.Κ. Μαγνησίας, 5) Εργαστήριο Οπτικοακουστικών I: Εργαλεία για την παραγωγή ενός ντοκιμαντέρ, 6) Εργαστήριο Οπτικοακουστικών II: Εργαλεία για την παραγωγή ενός ντοκιμαντέρ (Μοντάζ), 7) Τα αρχαία των παιδοπόλεων: από την αρχειοθέτηση στη μελέτη (case study), 8) Όψεις πολιτικής παιδείας στην Ελλάδα του '60: Η περίπτωση του Τζων Γκλαβάνη (case study), 9) Εργαστήριο I: Έρευνα αρχείων και σύλληψη της ιδέας ενός ντοκιμαντέρ, 10) Εργαστήριο II: Το σκαρίφημα σεναρίου - Περιγράμμα ενός ιστορικού ντοκιμαντέρ, 11) Τα βιομηχανικά κτίρια του Βόλου, 12) Από το αρχαιακό τεκμήριο στον σχεδιασμό και την παραγωγή εθνογραφικού κειμένου.

ΜΑΓΝΗΤΩΝ ΚΙΒΩΤΟΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
ΛΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
& ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

Μια προσπάθεια για την διάχυση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς

ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ
«Τοπική Ιστορία & Ψηφιακά Μέσα»

πρόγραμμα
δια βίου
μάθησης

«Αρχειακή Εθνογραφία
σε Αρχεία Τοπικής Ιστορίας
με τη χρήση ψηφιακών μέσων»

Με την επιστημονική συνεργασία του:
Εργαστήριου Λαογραφίας & Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Τμήματος Ιστορίας &
Εθνολογίας της Σχολής Κλασικών & Ανθρωπιστικών Σπουδών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Εγγραφές από 9-28 Σεπτεμβρίου 2019

Εγγραφές - Πληροφορίες:
learn.cultureacademy.gr
folkacademia@gmail.com

Εικόνα 3: Αφίσετα του προγράμματος «Αρχειακή Εθνογραφία σε Αρχεία Τοπικής Ιστορίας με τη χρήση ψηφιακών μέσων».

Επιπλέον, υπήρξαν και παράλληλες προαιρετικές δράσεις στην επιμόρφωση των εκπαιδευμένων, με αφορμή την προβολή του ντοκιμαντέρ του Βασίλη Λουλέ «Πέρασα κι εγώ από κει κι είχα παπούτσια από χαρτί», διάρκειας 91 λεπτών, παραγωγής του 2014. Μετά την προβολή του ντοκιμαντέρ, που ήταν ανοικτή στο κοινό, ακολούθησε συζήτηση με τους/τις εκπαιδευόμενους/ες.

Όλες οι εισηγήσεις και τα εργαστήρια των μαθημάτων κάθε δεκαπενθημέρου αναρτώνταν στην πλατφόρμα ηλεκτρονικής μάθησης (moodle), ώστε οι εκπαιδευόμενοι/ες να μπορέσουν να μελετήσουν το υλικό σύμφωνα με τον δικό τους ρυθμό μάθησης.

ΨΗΦΙΑΚΗ ΑΦΗΓΗΣΗ: ΕΝΑ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΑΝΑΔΙΗΓΗΣΗΣ - ΑΝΑΔΟΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΝΟΣ ΑΡΧΕΙΟΥ

Εκτός από την προσέγγιση του ανθρωποκεντρικού ντοκιμαντέρ, που επιτεύχθηκε με σχετικά εργαστήρια (Εργαστήριο Οπτικοακουστικών I: Εργαλεία για την παραγωγή ενός ντοκιμαντέρ, Εργαστήριο Οπτικοακουστικών II: Εργαλεία για την παραγωγή ενός ντοκιμαντέρ [Μοντάζ]), υλοποιήθηκε στο β' εξάμηνο και ειδικό εργαστήριο για τη δημιουργία ψηφιακής αφήγησης. Επίσης, αναπτύχθηκαν οι βασικές αρχές της αρχαιακής εθνογραφίας (μεθοδολογία) και η συγκρότηση του σχετικού κειμένου (προδιαγραφές).

Ο βασικός στόχος του εργαστηρίου της ψηφιακής αφήγησης ήταν οι εκπαιδευόμενοι/ες να γνωρίσουν το θεωρητικό πλαίσιο της ψηφιακής αφήγησης και το ότι αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί στις ανθρωπιστικές επιστήμες. Παράλληλα, οι συμμετέχοντες/ουσες θα γνώριζαν μεθοδολογικά εργαλεία χρήσιμα για τις δικές τους ερευνητικές ή εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Στο πλαίσιο ενός γενικότερου σχεδιασμού, υπήρξε η προσμονή να δημιουργηθούν ψηφιακές αφηγήσεις που να αξιοποιούν τα αρχαία και να συνδυάζουν την καλλιτεχνική αρτιότητα με την επιστημονική εγκυρότητα. Μέσα από τέτοιου είδους εργασίες, πιθανόν να προέκυπταν νέες διηγήσεις για τα γεγονότα και να αποκαλύπτονταν νέα δεδομένα και πληροφορίες για τα ίδια τα αρχαία (εμπλουτισμός).

Εικόνες 4-5: Αριστερά, η εκμάθηση λογισμικών ψηφιακής αφήγησης και, δεξιά, το εργαστήριο καταγραφής προφορικής μαρτυρίας.

Η ανάπτυξη σχετικής μεθοδολογίας, αλλά και η υλοποίηση ενός τέτοιου προγράμματος, στηρίχθηκε στο πρόγραμμα «Αρχαιακή Εθνογραφία & Αναγνώσεις σε Ψηφιακό Περιβάλλον: “Συνομιλώντας” με τα αρχαία των Πηλιορείπων εν Αιγύπτω», που είχε πραγματοποιηθεί έναν χρόνο νωρίτερα από τον ίδιο φορέα, επίσης από ένα μεικτό πρόγραμμα (διά ζώσης και εξ αποστάσεως) (Βαρβούνης & Καπανιάρης, 2019; Karaniaris & Varvounis, 2019 a, b, c).

Επιχειρώντας να κατανοήσουμε τη σχέση της ψηφιακής αφήγησης με τα τεκμήρια ενός αρχείου, καταλήγουμε, σύμφωνα με τον Καπανιάρη (2020), στο ότι: «Μέσω της

ψηφιακής αφήγησης, συνδυάζοντας τις προσωπικές μαρτυρίες με την ανάγνωση των αρχειακών τεκμηρίων με έναν άλλο τρόπο (συνομιλία με ένα αρχείο), πιθανόν να δίνεται η δυνατότητα αναδιήγησης – αναδόμησης της ιστορίας ενός αρχείου. Αυτή η διαδικασία ίσως θα μπορούσε να δώσει μια άλλη οπτική στις γνώσεις μας για ένα αρχείο. Παράλληλα, με τη διαδικασία της τεκμηρίωσης, υπήρξε επιδίωξη κάποια μέλη της ομάδας, τα οποία θα ένιωθαν έναν ιδιαίτερο “ψυχικό σύνδεσμο” με κάποιο συγκεκριμένο αρχειακό τεκμήριο (διαδικασία “οικειοποίησης” ή “ταύτισης”), να μας μιλήσουν γι’ αυτήν τη “σχέση”, να μας καταθέσουν κάτι προσωπικό, κάτι που αυτό το τεκμήριο έφερε στη μνήμη ή προκάλεσε στο συναίσθημά τους. Θα λέγαμε, λοιπόν, ότι με αφορμή ένα αρχειακό τεκμήριο πιθανόν να άνοιξαν δύο παράλληλες διεργασίες προσέγγισής του: μία προς τα “έξω” (αναζήτηση πληροφοριών, τεκμηρίωση) και μία προς τα “μέσα” (αναζήτηση στα προσωπικά μας βιώματα)» (Καπανιάρης, 2020:120-122).

▼ ΤΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΨΗΦΙΑΚΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΡΧΕΙΑΚΗΣ ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΑΣ

Από το θέμα του εκπαιδευτικού προγράμματός μας, με τίτλο «Αρχειακή Εθνογραφία σε Αρχεία Τοπικής Ιστορίας με τη χρήση ψηφιακών μέσων», εύλογα προκύπτει το ερώτημα: Πώς γίνεται, αλήθεια, να «συνομιλεί» κανείς με ένα αρχείο; Όπως αναφέρει η Gomes da Cunha, «[...] Τα έγγραφα δε μιλούν, και ο διάλογος μαζί τους, όταν βρεθούν στο προσκήνιο του πειραματισμού, προϋποθέτει τεχνικές που δεν είναι ακριβώς όμοιες μ’ εκείνες που χρησιμοποιούνται στο [εθνογραφικό] πεδίο» (Gomes da Cunha, 2004).

Επιπρόσθετα, όπως αναφέρει και ο Δαλκαβούκης, «[...] Η “Αρχειακή Εθνογραφία” δεν είναι μόνο η έρευνα πίσω από τα κτηνισμένα χαρτιά των αρχείων, αλλά ένας ολόκληρος κόσμος που είναι ανιχνεύσιμος πέρα και έξω από την ποσοτική του διάσταση, ένας κόσμος κωδικοποιημένος με λέξεις και αριθμούς, τον οποίο μπορεί κανείς να αισθητοποιήσει, φτάνει να βρει το κατάλληλο “κλειδί” για να τον ανοίξει στο φως. Αυτό το “κλειδί” δεν είναι άλλο, νομίζω, από τη διεπιστημονική προσέγγιση, σε ατομικό ή ομαδικό επίπεδο, όχι, όμως, ως ένα σύνολο από τεχνικές προερχόμενες από διαφορετικές “πειθαρχίες”, αλλά, κυρίως, ως ένα σύνολο από “υποψίες” που υποστηρίζονται από τις τεχνικές αυτές και συγκροτούν εντέλει ό,τι ονομάζουμε τεκμηριωμένες υποθέσεις εργασίας» (Δαλκαβούκης, 2005:35).

Σύμφωνα με την Karen F. Gracy (2006), η αρχειακή εθνογραφία είναι μια μορφή νατουραλιστικής έρευνας που θέτει τον ερευνητή μέσα σε ένα αρχειακό περιβάλλον, το οποίο συγκροτείται από τους δημιουργούς των εγγράφων, τους χρήστες των εγγράφων και τους αρχειοθέτες, προκειμένου να προσεγγίσει την πολιτιστική προοπτική των υπευθύνων για τη δημιουργία, τη συλλογή, τη φροντίδα και τη χρήση των αρχείων. Η εθνογραφία, ως μια μορφή έρευνας, εμπίπτει στο ευρύτερο πεδίο της ποιοτικής έρευνας (Gracy, 2006:337).

Επιπλέον, η θέση του/της ερευνητή/τριας απέναντι στα προς εξέταση φαινόμενα που μελετώνται και τη μορφή που αυτά μπορεί να παίρνουν, κατά τη διάρκεια της

ερευνητικής διαδικασίας, αποτελεί ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά γνωρίσματα της αρχαικής εθνογραφίας. Όσον αφορά στη μεροληψία του/της ερευνητή/τριας, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι ο/η ερευνητής/τρια είναι αυτός/ή που θα πρέπει με σχολαστικότητα και ειλικρίνεια να συλλάβει τον κόσμο όπου βρίσκονται τα πράγματα (Gracy, 2006).

Ωστόσο, μπορούν τα ψηφιακά μέσα (ψηφιακή αφήγηση) να εμπλουτίσουν και να δημοσιοποιήσουν πληροφορίες, χρήσιμες στην οικοδόμηση μια εθνογραφίας με βάση ένα αρχείο; Μπορούν τα ψηφιακά μέσα να χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία συλλογής νέων δεδομένων από συγγενικά πρόσωπα και τους/τις ιδιοκτήτες/τριες των αρχείων (ψηφιακές αφηγήσεις, κλειστές ομάδες συνομιλιών, ιστολόγια κ.ά.); (Καπανιάρης, 2020: 65).

Στην πράξη, οι εκπαιδευόμενες/οι ερεύνησαν το υλικό αρκετών αρχείων τοπικής, βιομηχανικής ως επί το πλείστον, ιστορίας του Βόλου, τα οποία αποτελούνται από χειρόγραφα, αλληλογραφία, σημειώματα, ημερολόγια, φωτογραφίες. Παράλληλα, επιχειρήθηκε σύγκριση με άλλους είδους αρχαικό υλικό (βιβλία, δημοτολόγια κ.ά.) και πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική έρευνα για την περίοδο στην οποία αναφέρονταν τα αρχεία. Για κάθε αρχείο αναζητήθηκαν πρόσωπα - κλειδιά συγγενών των προσώπων που αναφέρονται στα αρχεία, από τα οποία λήφθηκε σχετική συνέντευξη (Καπανιάρης, 2020:66).

Μετά την έρευνα σε αρχεία τοπικής ιστορίας, οι εκπαιδευόμενοι δημιούργησαν τον ιστοριοπίνακα (storyboard) της δικής τους ψηφιακής αφήγησης, εμπλουτισμένο με τις παρακάτω κατευθύνσεις: α) περιγραφή διαδικασίας επιλογής του αρχείου ή του υλικού για το οποίο θα δημιουργηθεί η ψηφιακή αφήγηση, β) παρουσίαση του αρχείου ή του υλικού (θεματολογία, περίοδος, έκταση, σπανιότητα, είδος τεκμηρίων), γ) αιτιολόγηση της επιλογής του αρχείου ή του υλικού (γιατί επιλέχθηκε αυτό το αρχείο ή το υλικό), δ) δημιουργία ενός φακέλου όπου θα συγκεντρωθεί όλο το υλικό (έντυπο ή ψηφιακό) σε κατηγορίες (φωτογραφίες, έγγραφα κ.λπ.), ε) επιλογή μουσικής, αποσπασμάτων ταινιών, εκπομπών, που πιθανόν να χρησιμοποιηθούν στην ψηφιακή αφήγηση, στ) προετοιμασία για τον εντοπισμό της ευρύτερης ιστορικής περιόδου και συσχέτιση με τα τοπικά ιστορικά γεγονότα, στοιχεία χρήσιμα για τη συνομιλία με τους υπευθύνους των εργαστηρίων που θα ακολουθήσουν, ζ) μελέτη του κάθε τεκμηρίου (συσχετισμός των τεκμηρίων, ανάλυση περιεχομένου, ενδυματολογική ανάλυση, σημειολογική ανάλυση, εντοπισμός χώρου, χρόνου και τοποθεσίας), η) διερεύνηση ανθρωπινων ιστοριών (ατομικών ή, ευρύτερα, κοινωνικών), οι οποίες είναι κρυμμένες, πολύ συχνά, ακόμη και σε ένα «ουδέτερο» υπηρεσιακό έγγραφο, θ) διατύπωση ερωτημάτων: 1) ποιο είναι το βαθύτερο νόημα της αφήγησής μας; 2) ποια είναι η δική μας ματιά σ' αυτήν τη νέα αφήγηση; 3) τι είναι αυτό που κάνει μια προσωπική ιστορία «άξια» να ειπωθεί και, ακόμη περισσότερο, να γίνει ψηφιακή αφήγηση; ι) επιλογή αφηγηματικής προσέγγισης, ια) τελική επιλογή προφορικών μαρτυριών (κριτήρια για την επιλογή αποσπασμάτων από πιθανές συνεντεύξεις, ώστε να έχουμε στη διάθεσή μας ελκυστικές μαρτυρίες), ιβ) επιλογή μουσικής για το μουσικό χαλί της αφήγησης, ιγ) τελική επιλογή γραπτών μαρτυριών (ημερολόγια, χειρόγραφα, επιστολές, καρτ ποστάλ κ.ά., ιδ) αποσπάσματα από ταινίες, ντοκιμαντέρ αρχείων, ιε) αναζήτηση στο διαδίκτυο.

Πρέπει, επίσης, να αναφερθεί ότι στο εν λόγω πρόγραμμα οι εκπαιδευόμενοι/ες, εκτός από το αρχαιακό υλικό, μελέτησαν το εκπαιδευτικό υλικό ανά δεκαπενθήμερο από την ηλεκτρονική πλατφόρμα στα δύο εξάμηνα του προγράμματος. Μετά τη λήξη του προγράμματος, ολοκλήρωσαν: α) μια σύντομη εθνογραφία, συνοδευόμενη από αντίστοιχο αρχαιακό υλικό για την τοπική ιστορία της Μαγνησίας μέσα από ανέκδοτο υλικό, το οποίο αναζήτησαν στα Γ.Α.Κ. Μαγνησίας και σε συγγενικά πρόσωπα και β) μια ψηφιακή αφήγηση (διάρκειας 5 -10 λεπτών), αξιοποιώντας τις γνώσεις από τα εργαστήρια οπτικοακουστικών (θεωρία ψηφιακής αφήγησης και χειρισμός λογισμικών) & χρησιμοποιώντας τα λογισμικά «moniemaker» ή «PhotoStory».

Κατά τη διάρκεια των εργασιών του προγράμματος, τηρήθηκαν οι αρχές δεοντολογίας της εθνογραφίας, όπως ο σεβασμός της αξιοπρέπειας των συμμετεχόντων/ουσών, των πολιτισμικών διαφορετικών στοιχείων τους, της ιδιωτικής ζωής τους, η τήρηση της ανωνυμίας, ο απόλυτος σεβασμός στις αρχές που διέπουν την κοινότητα, η εχεμύθεια.

Τα εργαστήρια οπτικοακουστικών για τον σχεδιασμό ενός ντοκιμαντέρ

Τα εργαστήρια των οπτικοακουστικών για τον σχεδιασμό ενός ντοκιμαντέρ, τα οποία πραγματοποιήθηκαν, ήταν: α) Εργαστήριο Οπτικοακουστικών I: Εργαλεία για την παραγωγή ενός ντοκιμαντέρ, διάρκειας πέντε ωρών, β) Εργαστήριο Οπτικοακουστικών II: Εργαλεία για την παραγωγή ενός ντοκιμαντέρ (Μοντάζ), διάρκειας πέντε ωρών, γ) Εργαστήριο III: Έρευνα αρχείων και σύλληψη της ιδέας ενός ντοκιμαντέρ, διάρκειας οκτώ ωρών, δ) Εργαστήριο IV: Το σκαρίφημα σεναρίου ενός ιστορικού ντοκιμαντέρ, διάρκειας οκτώ ωρών.

Εικόνα 6: Η διαδικασία καταγραφής της προφορικής μαρτυρίας (συνέντευξη) από αφηγητή, κατά τη διάρκεια εργαστηρίου.

Στο πρώτο εργαστήριο πραγματοποιήθηκε μια επισκόπηση όλων των φάσεων της παραγωγής μιας ταινίας ντοκιμαντέρ. Ειδικότερα, έγινε παρουσίαση και πρακτική εξάσκηση με τις παρακάτω θεματικές: α) pre-production - production - post-production, β) η σύλληψη της ιδέας, το σενάριο στο ντοκιμαντέρ, η επιλογή των χώρων, οι τεχνικές των συνεντεύξεων, το σύγχρονο γύρισμα, η επεξεργασία αρχαιακού υλικού, το μοντάζ, το μιξάζ και η ολοκλήρωση της ταινίας, γ) βασικές αρχές σκηνοθεσίας κινηματογραφικού ντοκιμαντέρ (τι είναι η ταινία ντοκιμαντέρ, είδη ντοκιμαντέρ, σύντομη αναφορά στην ιστορία του ντοκιμαντέρ, βασικές αρχές της σκηνοθεσίας), δ) τεχνικές κινηματογράφησης (θέμα, προσκήνιο και παρασκήνιο, σύνθεση, βάθος πεδίου και κινηματογραφικό ύφος, ο σκοπός των κινήσεων της κάμερας, είδη πλάνων, γωνίες λήψης), ε) ο παράγοντας ήχος, από τη λήψη του πρωτογενούς υλικού μέχρι την τελική μείξη, με πρακτικά παραδείγματα, στ) η συνέντευξη και οι τεχνικές της.

Στο δεύτερο εργαστήριο πραγματοποιήθηκε πρακτική εξάσκηση στην παραγωγή πρωτογενούς υλικού (εγγραφή ήχου σε ελεγχόμενες συνθήκες ηχογράφησης [studio], κινηματογράφηση συνέντευξης).

Στο τρίτο και τέταρτο εργαστήριο υλοποιήθηκε μια μεγάλη υποδειγματική άσκηση, η οποία βασίστηκε σε αρχαιακά τεκμήρια των Γενικών Αρχείων του Κράτους Μαγνησίας. Το διήμερο εργαστήριο είχε διάρκεια δεκαέξι ώρες. Ειδικότερα, πραγματοποιήθηκε μια σύντομη παρουσίαση των Γ.Α.Κ. Μαγνησίας από την προϊσταμένη των αρχείων της Μαγνησίας, η οποία επικεντρώθηκε στην ιστορική περίοδο που αυτά καλύπτουν, στο είδος των τεκμηρίων, στη θεματολογία κ.λπ. Παράλληλα, δόθηκε σε κάθε μέλος της ομάδας η δυνατότητα επιτόπου μελέτης αρχαιακών τεκμηρίων, τα οποία είχαν επιλεγεί από πριν στα Γ.Α.Κ. Μαγνησίας από τον υπεύθυνο του εργαστηρίου, σκηνοθέτη Βασίλη Λουλέ.

Ακολούθως, οι εκπαιδευόμενοι/ες μελέτησαν έναν επιλεγμένο φάκελο, με στόχο να ανακαλύψουν ανθρώπινες ιστορίες -ατομικές ή, ευρύτερα, κοινωνικές- οι οποίες είναι κρυμμένες, πολύ συχνά, ακόμη και σε ένα «ουδέτερο» υπηρεσιακό έγγραφο.

Εικόνες 7-8: Αντίγραφα αρχαιακών τεκμηρίων (αριστερά) και εργαλεία επεξεργασίας αρχαιακών τεκμηρίων (δεξιά).

Το επόμενο βήμα ήταν η κατεύθυνση προς περαιτέρω έρευνα και διασταύρωση στοιχείων (τεκμηρίωση) μέσα από άλλες πηγές (βιβλιογραφία [πληροφορίες για το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο ή για την ιστορική περίοδο] και από το ίδιο το αρχείο για επιπρόσθετα τεκμήρια [φωτογραφίες, κινηματογραφικό φιλμ, παλαιότερη τηλεοπτική εκπομπή κ.λπ.]).

Έπειτα, πραγματοποιήθηκε έρευνα στο διαδίκτυο για επιπλέον πληροφορίες και συζήτηση με τα μέλη της ομάδας. Η πρόσκληση ενός πληροφορητή στο εργαστήριο φώτισε κάποιες ιδιαίτερες πτυχές ανθρώπων που είχαν προσωπική, βιωματική σχέση με κάποια από τα αρχαιακά τεκμήρια και την εποχή τους.

Εικόνα 9: Εργαστήριο σε επίπεδο ολομέλειας για τη σύνδεση της παρατήρησης με άλλα στοιχεία (πληροφορίες, βιώματα, μνήμες κ.λπ.).

Οι παραπάνω προσεγγίσεις δεν έδωσαν την ευκαιρία να υλοποιηθεί ένα ντοκιμαντέρ, αλλά ο σχεδιασμός ενός (υποθετικού) ντοκιμαντέρ. Παρόλο που στο εργαστήριο αυτό δεν παρουσιάστηκαν πρακτικές κινηματογραφικού γυρίσματος (θα χρειαζόμασταν περισσότερες ημέρες), αναπτύχθηκαν σημαντικά ζητήματα της δημιουργίας ενός ντοκιμαντέρ, όπως: α) ποιο είναι ακριβώς το βαθύτερο θέμα της ταινίας και ποια η ιδιαίτερη «ματιά» μας; β) ποιοι άνθρωποι θα θέλαμε να καταθέσουν τις βιωματικές τους ιστορίες ή τον επιστημονικό τους λόγο; γ) τι και με ποιον τρόπο θα τους ρωτούσαμε, ώστε να έχουμε ειλικρινείς και ελκυστικές μαρτυρίες, ποια προετοιμασία πρέπει να έχουμε κάνει γι' αυτό; δ) τι άλλου είδους «βιωματικά» υλικά αυτών των ανθρώπων θα χρησιμοποιούσαμε στην ταινία, πέρα από την προφορική μαρτυρία (π.χ. γραπτές μαρτυρίες, προσωπικές φωτογραφίες, επιστολές, τραγούδια κ.λπ.); ε) σε ποιους χώρους θα κάναμε γύρισμα; στ) ποια θα ήταν η σκηνοθετική μας προσέγγιση; σζ) ποια η αισθητική της εικόνας (σκηνικό, ρούχα, μέγεθος κάδρου, φωτισμός); ζ) ποια οπτικοακουστικά ντοκουμέντα (φωτογραφίες, κινηματογραφικές ταινίες, ταινίες αρχείου, επίκαιρα) θα θέλαμε να εντάξουμε στο ντοκιμαντέρ; η) τι είδους έρευνα θα χρειαζόταν να κάνουμε γι' αυτά, πού και πώς θα τα ψάχναμε; (Λουλές, 2019: 5-8).

Κατά τη διάρκεια του διήμερου εργαστηρίου, οι συμμετέχοντες είχαν χωριστεί σε 2-3 υπο-ομάδες, η καθεμία από τις οποίες εμβάθυναν με διαφορετικό τρόπο στο ίδιο θέμα ή, ενδεχομένως, εστίασαν σε μια διαφορετική πτυχή του ίδιου ευρύτερου θέματος. Η κάθε υπο-ομάδα στην τελική φάση του εργαστηρίου εργάστηκε χωριστά, ώστε να παρουσιάσει στην ολομέλεια το δικό της πρώτο σενάριο/σκαρίφημα ενός ιστορικού ή ανθρωπολογικού/εθνογραφικού ντοκιμαντέρ.

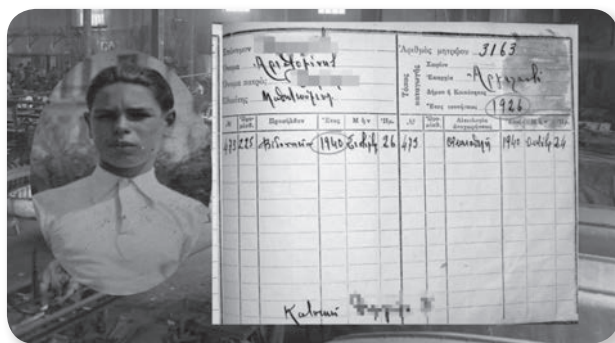
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την εφαρμογή του προγράμματος καταγράφηκαν ορισμένες παρατηρήσεις στο ημερολόγιο των ερευνητών. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε και ποσοτική αξιολόγηση του προγράμματος από τους/τις εκπαιδευομένους/νες, η οποία και θα παρουσιαστεί σε επόμενη δημοσίευση.

Συμπερασματικά, μπορούμε να αναφέρουμε ότι θεωρήθηκε σημαντικό από τους εισηγητές/τριες και υπευθύνους των εργαστηρίων, όπως καταγράφεται από τις γραπτές αξιολογήσεις τους, να πραγματοποιηθούν περισσότερες πρακτικές ασκήσεις. Ωστόσο, αρκετός χρόνος δόθηκε στο να φωτιστούν κάποια καίρια ζητήματα, ειδικά αυτά που είχαν να κάνουν «με τη ματιά και το βλέμμα του δημιουργού». Αυτό που επισημάνθηκε από τους εισηγητές/τριες και υπευθύνους των εργαστηρίων είναι πως είναι αδύνατο να κάνει κάποιος/α σωστή καταγραφή, έρευνα, ντοκιμαντέρ, ψηφιακή αφήγηση κ.λπ., εάν δεν μάθει πρώτα να βλέπει, να παρατηρεί με «καθαρό μάτι». Είναι εξίσου σημαντικό να μπορούμε με την παρατήρηση να ανιχνεύουμε, να αντιλαμβανόμαστε την ανθρώπινη δραστηριότητα μέσα από τα «ίχνη» της ανθρώπινης παρουσίας. Μετά την παρατήρηση, έρχεται, βεβαίως, η ερμηνεία αυτών που βλέπουμε, η σύνδεση με άλλα στοιχεία (πληροφορίες, βιώματα, μνήμες κ.λπ.), η σύνθεση κ.λπ.

Επιπρόσθετα, έγινε σαφές κατά τη διάρκεια υλοποίησης των εργαστηρίων ότι η ανάγκη να «καθαρίσουμε» το βλέμμα μας ήταν μία από τις αιτίες των μακροσκελών και έντονων κάποιες φορές συζητήσεων που πραγματοποιήθηκαν μέσα και έξω από κάθε ομάδα. Σε σχέση με τα αρχαία που προτάθηκαν για έρευνα στους/στις εκπαιδευομένους/ες από τον υπεύθυνο του διήμερου εργαστηρίου και την προϊσταμένη των Γ.Α.Κ. Μαγνησίας, δόθηκε η ευκαιρία σε μεγάλο βαθμό για μια «γρήγορη» αλλά στέρεη γνωριμία με την παλιά βιομηχανία του Βόλου. Επίσης, υπήρξε η πρόνοια να σημειωθούν οι κωδικοί όλων των σελίδων (τεκμηρίων) που επιλέχθηκαν, ώστε να έχουν τη δυνατότητα οι εκπαιδευόμενοι/ες να ξαναεπισκεφτούν τα Γ.Α.Κ. για επιπλέον εργασία.

Ένα άλλο θέμα που αναδείχθηκε σε σχέση με το περιεχόμενο, είναι η εργασία των ανήλικων παιδιών (14-17 ετών) στις βιομηχανίες του Βόλου από το 1939 έως το 1965, ένα θέμα που δεν συζητείται συχνά πανελλαδικά και για το οποίο έχουν γίνει λίγες έρευνες και ουδεμία ταινία.

Εικόνα 10: Δείγμα της ψηφιακής αφήγησης με θέμα «Η εργασία των ανηλικών στον Βόλο: εθνογραφία βασισμένη σε προφορικές μαρτυρίες ατόμων που ως ανήλικοι εργάστηκαν τις δεκαετίες του 1940 και του 1950».

Επίσης, η συμμετοχή στο διήμερο εργαστήριο ενός αφηγητή, εργαζομένου σε βιομηχανία του Βόλου, πρόσθεσε ιδιαίτερη ποιότητα και υλικό για συζήτηση και καταγραφή. Ειδικότερα, η συνέντευξη που πραγματοποιήθηκε από τους/τις εκπαιδευμένους/ες, η επαφή που υπήρχε προηγουμένως με τα αρχεία και οι σχετικές θεωρητικές αναφορές βοήθησαν στην προσέγγιση των θεμάτων με έναν πιο ουσιαστικό τρόπο. Διαπιστώθηκε ότι ο αφηγητής ήταν πολύ πιο συγκεκριμένος, πιο ουσιαστικός και πιο βιωματικός, όταν οι εκπαιδευόμενοι/ες του μιλούσαν στη γλώσσα της δουλειάς του και όταν αποφεύγονταν οι γενικόλογες ερωτήσεις. Βέβαια, αν υπήρχε περισσότερος χρόνος για σχολιασμό, θα υπήρχε η δυνατότητα συζήτησης σε βάθος για τις δυσκολίες και τα απρόοπτα που επιφύλαξε η συνάντηση με «πραγματικούς» ανθρώπους. Ακόμη, θα μπορούσαν να εντοπιστούν οι λανθασμένες ή άστοχες ερωτήσεις, τα μειωμένα αντανακλαστικά των εκπαιδευομένων απέναντί τους κ.λπ.

Συνοψίζοντας, καταλήγουμε ότι το πρόγραμμα, έτσι όπως σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε, ήταν αρκετά κοντά στις αναζητήσεις των εκπαιδευομένων, με στόχο να δημιουργήσουν τη δική τους ψηφιακή αφήγηση - μικρή ταινία, καθώς και μια σύντομη εθνογραφία. Βέβαια, μια διαδικασία τέτοιου τύπου δεν τελειώνει ποτέ. Η ανάγκη να ψάχνουμε κάτω από το δεδομένο, το καθημερινό, το προφανές, μας οδηγεί σ' αυτό που, ενδεχομένως, κρύβεται συνήθως, δηλαδή σε έναν τεράστιο πλούτο - εκεί φυσικά έχουν στήσει και τις παγίδες τους τα στερεότυπα και οι αγκυλώσεις.

✎ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστίες εκφράζουμε στους παρακάτω διδάσκοντες του προγράμματος: Δρ. Αννίτα Πρασά, Ιστορικό, Αρχαιονόμο, Προϊσταμένη Γ.Α.Κ. Μαγνησίας, Βασίλη Λουλέ, Σκηνοθέτη ταινιών-ντοκιμαντέρ και μυθοπλασίας, Γιώργο Λάγδαρη, Σκηνοθέτη, Κώστα Ανέστη, Σκηνοθέτη, Κώστα Αμυγδαλίση, Εκπαιδευτικό, Ελπίδα Πανάγου, Φιλολόγο, Βασίλη Σάντρη, Ερευνητή, και Κώστα Αδαμάκη, Καθηγητή του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Βιβλιογραφία Ξενόγλωσση

- Gracy, K.F. (2006). *Documenting Communities of Practice: Making the Case for Archival Ethnography*. School of Information Sciences, University of Pittsburgh, Pittsburgh, Pennsylvania, USA, Springer.
- Kapaniari, A., Varvounis, M (2019a). Archival Ethnography & Readings in the Digital Environment: “Conversing” with the Archives of People coming from Mt Pelion in Egypt: the design of a long-term research, *World Wide Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 5(4): 92-96.
- Kapaniari, A., Varvounis, M (2019b). E-Learning Program in archival ethnography: Evaluation of the course: “People coming from Mt Pelion in Egypt: Archival Ethnography from the perspective of new technologies and the Internet”, *World Wide Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 5(2): 97-105.
- Kapaniari, A., Varvounis, M (2019c). Social media and communication in archival ethnography: tools for the collection, promotion and record of the material or digital research notepads?, *World Wide Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 5(5): 11-18.
- Olvnia Maria Gomes da Cunha, (2004). Imperfect tense: an ethnography of the archive, *Mana vol.10 no.2*, Rio de Janeiro.

Ελληνόγλωσση

- Βαρβούνης, Μ. & Καπανιάρης, Α. (2019). Αρχειακή Εθνογραφία & Αναγνώσεις σε Ψηφιακό Περιβάλλον: «Συνομιλώντας» με τα αρχεία των Πηλιορείτων εν Αιγύπτω: ο σχεδιασμός μιας μακροχρόνιας έρευνας, *Περιοδικό ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΦΑΡΟΣ, Επιστημονικών Θεολογικών Περιοδικών, Σύγγραμμα του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας & Πάσης Αφρικής, τόμος ΠΘ', 2018-19*.
- Δαλκαβούκης, Β. (2015). *Γράφοντας ανάμεσα, Εθνογραφικές δοκιμές με αφορμή το Ζαγόρι*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Καπανιάρης, Α. (2020). *Αρχειακή Εθνογραφία και Αναγνώσεις σε Ψηφιακό Περιβάλλον: «Συνομιλώντας» με τα αρχεία των Πηλιορείτων εν Αιγύπτω*. Βόλος: Ιδιόμελον.
- Λουλιές, Β. (2020). Πρόγραμμα Σπουδών *Αρχειακή Εθνογραφία σε Αρχεία Τοπικής Ιστορίας με τη χρήση ψηφιακών μέσων*, Εργαστήριο Οπτικοακουστικών ΙΙΙ, ΙV, Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Ακαδημίας Λαϊκού Πολιτισμού & Τοπικής Ιστορίας. Βόλος: Μαγνήτων Κιβωτός.